

Јавне библиотеке у Бугарској

Красимира Александрова
Универзитет библиотечно-информационих технологија - Софија, Бугарска
ale2009@abv.bg

Сажетак

У раду је представљена библиотечка инфраструктура у Бугарској која пружа библиотечно-информационе услуге на територијалној основи. Приказан је правни оквир којим се уређују активности мреже јавних библиотека. Посебно су наведене специфичности различитих врста јавних на првом месту Националне библиотеке „Св. Кирило и Методије“, затим регионалних, општинских и читалишних библиотека. Народна читалишта су историјски идентификована као типични бугарски модел, који има своје позитивне друштвене рефлексије и у савременом информатичком друштву.

Кључне речи:

Бугарска, јавне библиотеке, регионалне библиотеке, општинске библиотеке, читалишта, функције

Увод

У модерним друштвеним односима библиотека се доживљава као демократска институција која гарантује право на сигурност и приступ информацијама и знању свим члановима друштва, која обезбеђује комуникацију локалних заједница са светским културним наслеђем. Последњих година често се коментаришу нови обрасци приликом одређивања мисије јавних библиотека. У пракси, она је повезана са кључевима развоја свих елемената друштва – писменошћу, информисањем, образовањем, културом. Визија њихове улоге у савременом друштву, формулисана у међународним документима, одређује их као кључну карик у датасфери, јер управо библиотеке имају важан задатак у јавној инфраструктури, обезбеђујући уставна права и слободе грађана на јавни приступ информацијама, знању и култури.

Библиотечка инфраструктура у Бугарској је добро развијена и обезбеђује библиотечно-информационе услуге на територијалној основи (регионалне библиотеке) као и кроз рад огранака.¹ Почевши од кључне улоге националне библиотеке, 27 регионалних у обласним центрима и преко 3.000 читалишних (укључујући у тај број и општинске), конструисе се мрежа јавних библиотека у земљи.

Правци деловања и законодавни оквир

Приоритетни правци у делатности бугарских библиотека усмерени су на: обнављање библиотечких колекција новим информационим изворима, како у традиционалној, тако и у електронској форми; укључивање библиотека у информационо друштво знања кроз пружање приступа ресурсима у националним и међународним базама података; развој територијалних библиотечких мрежа, базираних на регионалним и водећим општинским и читалишним библиотекама, као предуслов за једнак приступ грађана информацијама, могућност за целоживотно учење, за стицање квалификација и преквалификација, за задовољење културних потреба; унапређење система финансирања како би се обезбедили потребни информациони, кадровски и материјални ресурси, како из буџета, тако и кроз реализацију пројеката и програма; хармонизацију и организацију услуга у складу са праксом земаља чланица Европске уније и са стварним потребама сваког региона; сарадњу Министарства културе са регионалним и општинским структурама за координацију оптимизације библиотечких услуга, као и за реализацију заједничких пројеката.

Јавна библиотека је локални информативни центар који заједници пружа информације и знања. У том смислу, веома је прецизна дефиниција стручњака Бугарске библиотечно-информационе асоцијације (ББИА): „Библиотеке су дефинисане као суштинска и неизбежна компонента културне,

¹ Красимира Александрова, *Управление на обществена библиотека в информационна среда: Успешни практики и перспективи в България* (Софија: За буквите – О писменехъ, 2013), 18

Александрова К. „Јавне библиотеке у Бугарској“, 51–56

образовне и информационе инфраструктуре друштва. Оне су саставни део културног наслеђа“.²

Добра законска регулатива усклађена са европским законодавством је гаранција за развој библиотеке као модерних информационих, образовних и културних центара, које нуде одговарајуће услуге и информације грађанима у свим њиховим варијантама, и у штампаном и у електронском облику. У Бугарској је у последњих неколико година библиотечка заједница остварила озбиљан напредак у формирању законодавног оквира за рад јавних библиотека. Закон о јавним библиотекама, усвојен 2009. године, доприноси ширењу и обogaћивању могућности за културни, духовни, образовни и друштвени развој грађана. Према тексту Закона, јавне библиотеке су Народна библиотека „Св. Ђирило и Методије“, регионалне, општинске и читалишне библиотеке. Позакоњска документа којима се регулише његова примена су Уредба бр. 3 од 18. новембра 2014. године о чувању, употреби и располагању докумената из библиотечког фонда и Стандарди о библиотечко-информационим услугама усвојени 5. јуна 2015. године.³

Координацију и контролу у мрежи јавних библиотека врши министар културе, који даје и методолошка упутства.

Финансирање јавних библиотека

Национална библиотека у целости и по приоритету се финансира из буџета Министарства културе.

Регионалне библиотеке⁶ су законски независне организације које су секундарни корисници буџетских средстава. За основну делатност регионалних библиотека средства се обезбеђују из буџета општина на чијој територији је њихово седиште. Додатна средства за њихове активности, наведене у Закону о јавним библиотекама,⁷ обезбеђују се из државног буџета, преко буџета Министарства културе, а на основу квота за државне активности.

И национална и регионалне библиотеке управљају расподелом: новца добијеног од чланарине, казни, прихода по уговорима за научно-истраживачке пројекте и програме, средстава из међународних фондова и програма, поклона и завештања,

тип	функције и намена	вид	број	приступ
национална	Заштита националног књижног богатства	Национална библиотека „Св. Ђирило и Методије“	1	посебан
народне (јавне) доступне свима	општеобразовна намена са универзалним фондовима	регионалне	27	доступне свима
		општинске ⁴	16	
		читалишне	3.000	

Типови јавних библиотека у Бугарској⁵

² Българска библиотечно-информационна асоцијација – ББИА, www.lib.bg (преузето 12. 1. 2016).

³ Стандарти за библиотечно информационо обслуђивање, http://mc.government.bg/images/Site/Standart_biblio.pdf (преузето 08.03.2016)

⁴ Општинске библиотеке у већини случајева су веће библиотеке које су саставни део читалишта. Неке од њих су створене од читалишних библиотека, а друге, на основу иницијатива локалних власти, као самосталне градске, општинске библиотеке. Ово је било карактеристично за период осамдесетих година прошлог века. Од тада до данас није било примера формирања неке нове општинске библиотеке. Специфичност општинских библиотека, за разлику од регионалних и читалишних, јесте да се финансирају искључиво из буџета општине. Најчешће се њихов број и број читалишних библиотека поклапа. Општинске библиотеке су дефинисане као такве у већим општинским центрима. На пример, у граду Шумену ради једна регионална и 10 читалишних библиотека. У граду Новом Пазару, који је од Шумена удаљен 20km, библиотека при читалишту је дефинисана као општинска, јер је сама територија општине Новог Пазар велика. Из тог разлога, едукације за библиотекарсе се у овом делу Бугарске често организују и у регионалној библиотеци у Шумену и у општинској у Новом Пазару. Дакле, општинске имају организационе и теоријско-методолошке функције на територији општине на којој послују, а регионалне библиотеке - на територији региона. (прим. прев)

прихода од специјализованих библиотечких услуга и других прихода утврђених Законом или другим нормативним актима.

Општинске библиотеке имају наменски буџет, односно финансирају се из одговарајућег општинског буџета. Одлуком скупштине општине, на чијој територији раде, оне могу да формирају приходе као и регионалне библиотеке.

Читалишне библиотеке су структурне јединице народних читалишта, која имају статус невладиних

⁵ Министерство на културата на Република България, mc.government.bg (преузето 4. 1. 2016).

⁶ Регионалне библиотеке у Бугарској имају функције као наше матичне библиотеке. У сваком региону у земљи постоји регионална библиотека која обавља матичне, функције над општинским и читалишним библиотекама на датој територији. (прим. прев)

⁷ Национална Библиотека „Св. Св. Кирил и Методиј“ – НБКМ, www.nationallibrary.bg (преузето 10. 1. 2016).

организација. Оне се финансирају из буџета читалишта на основу норматива за државне делатности, као и од додатних наменских средстава из општинског буџета за функције које су им додељене, одређене одлуком општинског већа општине на чијој територији делују.

Функције појединих типова јавних библиотека у Бугарској

Национална библиотека „Св. Ђирило и Методије”⁸ – прикупља, обрађује, организује, чува и уступа на коришћење штампане и друге радове објављене у земљи и иностранству бугарским и страним држављанима. Поседује и одржава главне библиотечке збирке бугарских, словенских, оријенталних и других страних рукописа, архивска документа, старе и ретке књиге; колекције специјалних издања; збирке штампаних и других радова бугарске књижевности у складу са Законом о обавезном депозиту штампаних и других радова (Архив бугарске књиге); посебне колекције страних књига из свих области знања; колекције публикација издатих у иностранству на бугарском језику или по садржају везаних за Бугарску, али и преведена издања бугарских аутора објављених у иностранству (Булгарика).

Национална библиотека обезбеђује приступ својим колекцијама и базама података бугарским и страним држављанима, као и библиотечким колекцијама и базама података других библиотека путем међубиблиотечке позајмице документа и одржавањем и коришћењем каталога и база података.

Ствара и одржава бугарску националну библиографију, коју објављује и дистрибуира.

Национална библиотека обавља активности рестаурације и конзервације публикација које су културне вредности и национално благо, спроводи научна и примењена истраживања у области библиографије, књиге, архивистике. Као национални представник агенција за доделу међународних стандардних бројева књига, периодичних издања и других документа, одређује међународне стандардне бројеве за бугарска издања.

Регионалне библиотеке – (27) обављају функције главних јавних библиотека на територији

регионалних центара у земљи који су одређени актом о њиховом оснивању. Функције регионалних библиотека су: прикупљање, чување, обрада, организација и уступање на коришћење библиотечког фонда; вршење библиотечко-информационих услуга, укључујући и међубиблиотечку позајмицу и координација организације библиотечно-информационих услуга на територији региона; одржавање архива завичајне штампе и научног и књижевног стваралаштва и координација прикупљања, чувања, организације и ширења завичајних информација, те израда библиографије завичајних аутора; бављење издавачком делатношћу; израда и дистрибуција библиографија, студија о завичају, информационих публикација итд.; стварање и развијање регионалне аутоматизоване библиотечно-информационе мреже; спровођење координације, стручних консултантских активности и обуке за библиотеке у региону; организација и спровођење културних и образовних иницијатива; развој и учешће у програмима и пројектима; помоћ локалној управи у спровођењу културне политике из области библиотекарства; прикупљање и обрада статистичких података и одржавање базе података за библиотеке у региону.

Општинске библиотеке су централне јавне библиотеке на територији одређене општине. У случајевима када на територији не постоји општинска библиотека, њене функције обавља читалишна, у координацији са градоначелником. Када на територији једне општине има више од једне читалишне библиотеке, водећа се утврђује на основу стандарда за библиотечно-информационе услуге. Оне обављају функције регионалних библиотека, али на општинском нивоу.

Народна читалишта – феномен у бугарској култури и традицији

Пре више од тридесет година академик Дмитриј Лихачев уводи историјско-филозофски појам „бугарска држава духа”,⁹ који се временом претворио

⁸ Читалишта су бугарске јавне установе које обављају образове функције и раде на развоју културног аматеризма. Функционишу и у селима и у градовима. Обично се састоје од библиотеке и секција које развијају различите активности (аматерске школе музике, плеса, спорта, језика, позориште, књижевни клубови). Баве се обележавањем значајних догађаја за средину у којој се налазе, организују конференције, скупове и слично. Нека читалишта, после деведесетих година прошлог века, служе као биоскопи. За разлику од сеоских читалишта, у малим и мало већим градовима, при читалиштима раде дувачки оркестри, мешовити хорови и народни ансамбли. (прим. прев).

⁹ На Првом конгресу бугариста у Софији 1981. године академик Дмитриј Лихачев Бугарску после 865. године дефинисао је као „Држава на духа” – „Држава духа” (прим. прев)

у веома коришћен термин. То је зато што бугарски народ вековима негује и љубоморно чува три храма свог духа – цркву, школу и читалиште.

Прва два духовна храма нису могла да изненаде свет јер их је он већ имао, али трећи јесте, јер чак и у овом 21. веку – веку информационих технологија и модерног друштва знања, бугарска читалишта имају садашњост и граде будућност.

Грађено као храм духа, читалиште и данас опстаје такво јер чува традицију, обичаје и животне навике Бугара. То је центар за духовни развој који ствара услове за образовање генерација у љубави за уметношћу и културом, у етничкој толеранцији и поштовању људских вредности.

Читалиште, као структура и организација, прошло је кроз различите епохе, преживело је озбиљне преврате, али је сачувало свој аутентични карактер. Створено у одсуству државности и независности, оправдано се може описати као јединствен бугарски феномен.

Читалиште се појављује у турбулентном добу бугарског препорода, у годинама националног буђења. Познато је да се 1856. у градовима Свиштов, Лом и Шумен постављају темељи народних читалишта¹⁰ као центара образовања, културе и неговања патриотизма. На иницијативу и уз напоре имућнијих и образованијих Бугара, ствара се више од 130 читалишта. Током бугарског препорода, она су израз спонтане и искрене воље народа за духовни и материјални напредак. Није изненађујуће да је револуционар Васил Левски активно користио мрежу читалишта за развој револуционарних активности, а Љубен Каравелов гласно пропагирао да су за борбу потребни барут и књиге, пушке и читалишта, ножеви и школе.

После ослобођења, становништво, а не држава, у селима и градовима, обнавља своја читалишта и оснива нова.

Без обзира што се и данас три читалишта сукобљавају око тога које је прво основано, савремена мрежа народних читалишта (преко 3.000) остаје типична за Бугарску – јавне установе које обављају јавне, културне и образовне функције.

Хронологија рада читалишта подразумева и стварање Централног читалишног савеза 1911. године, који је 1923. године преименован у Врховни читалишни савез, а 1950. у Савез народних

читалишта у Бугарској. Године 1954, након спајања са Националним саветом Отаџбинског фронта, он је престао са радом. Маја 1990. године, Савез народних читалишта је обновљен и регистрован по Закону о лицима и породици¹¹ од 12. априла 1991. године.

Очигледна је чињеница да се опстанак читалишта и њихова заштита пред државним органима дугује Бугарском читалишном савезу основаном 1911. године. У пракси, држава је увек имала добар однос према раду читалишта. Тако, на пример, Закон о народним читалиштима из 1927. године је заправо добар закон који је помогао да читалишта, као део система државе и друштва, напредују.

У данашњем правном окружењу, делови Закона о јавним библиотекама и Закона о народним читалиштима посебно се баве народним читалиштима.

Тако, према Закону о народним читалиштима, „она су традиционална самоуправна бугарска културно-образовна удружења у насељима, која обављају државне културно-образовне задатке“.¹² У њиховим активностима могу учествовати све особе без обзира на ограничења, старост и пол, политичке и верске ставове и етнички идентитет. Она су специфичан облик правних субјеката с непрофитним циљем, којима су додељене посебне културне и образовне функције.¹³

У променљивом развоју бугарског јавног и политичког живота, читалишта имају важну улогу. Читалишне библиотеке чине 59,2% од 4.552 јавне библиотеке у земљи, а њихови читаоци представљају 41,1% свих корисника библиотечких услуга.

Европска унија је одлично оценила значење и улогу бугарских читалишта дефинишући их као претече цивилног друштва у Бугарској. Одређења им је изузетна улога вишенаменских центара, центара за духовни живот и културу у најширем

¹¹ „Закон за народните читалишта“, <http://lex.bg/laws/ldoc/2133897729> (преузето 12. 2. 2016).

¹² Оснивачи читалишта, по Закону о народним читалиштима, су групе грађана – најмање 50 радно способних физичких лица у селима и 150 у градовима, који одлуку доносе на оснивачкој скупштини. Читалишта се финансирају од чланарине, пружања културно-образовних услуга, изнајмљивања простора, поклона, донација, уступања пољопривредног земљишта ако га поседују. Међутим основу финансирања и даље чине субвенције државе, које се читалиштима дају преко општинског буџета. (прим. прев).

¹³ Георги Драмбозов, *Не тасне българският дух в чужбина*, <http://old.duma.bg/2006/0906/090906/kultura/cul-5.html> (преузето 12. 2. 2016).

¹⁰ „Закон за лицата и семейството“, <http://lex.bg/laws/ldoc/2121624577> (преузето 12. 2. 2016).

смислу те речи. Није случајно што их европски комесари оцењују по њиховим заслугама, и дају их као пример онога што зовео заједничком европском културном стратегијом.

Наравно, тешкоће транзиције оставиле су свој траг и у раду читалишта. Читалишни радници, све активније, средствима за пројектне активности компензују тешкоће у државном финансирању. Може се рећи да су могућности у овом тренутку прилично ограничене, обзиром на то да је култура првенствено приоритет државе. Упркос проблемима, мрежа читалишта је жива и функционише.

О читалиштима се може говорити много и увек ће бити елементи и традиције и иновације. Тако је, на пример, професор Стојан Денчев, ректор Универзитета библиотекарства и информационих технологија и бивши председник Савеза народних читалишта у Бугарској, у више наврата истицао модерност као карактеристику феномена народних читалишта, а управо бугарска заједница у иностранству не само цени, већ наставља традицију својих предака, региструјући нова читалишта. Створена током протекле деценије, читалишта у Лондону, Њујорку, Чикагу, Мелбурну и другим местима у иностранству, можда су знак интернационализације читалишне идеје коју Европљани називају „наговештајем цивилног друштва у Бугарској.“

„Ваша култура је дубоко индивидуална и заједно с тим дубоко интернационална!“ – истицао је велики бугарофил Лихачев, а читалиште, као њен стуб, најављује миран пролазак кроз савремени турбулентни свет.

Закључак

Национална мрежа јавних библиотека у Бугарској, преко које се обезбеђује једнак и слободан приступ библиотечко-информационим услугама, обухвата различите функционалне мреже, у складу са специфичностима појединих региона. Улоге које су библиотеке играле у различитим временским периодима се развијају, па се из тог разлога мења и сам концепт мисије, функције и места библиотеке у друштву. Добро законодавство, усклађено са европским законодавством, је гаранција за развој библиотека као модерних информационих, образовних и културних центара.

Развој регионалних библиотечких мрежа, заснованих на регионалним, општинским и читалишним библиотекама, је предуслов за обезбеђивање једнаког приступа информацијама грађана, за могућности доживотног учења, за обукама и преквалификацијама, те за задовољењем њихових културних потреба.

Промене у ставовима јавности према друштвеним кретањима, које произилазе из социјалних, економских и политичких фактора, неминовно се одражавају и на јавне библиотеке. Природни прелаз од књига и других писаних текстова ка електронским медијима и комуникацији, која је почео у другој половини двадесетог века, говори о културној глобализацији којој су и бугарске библиотеке подложне. Важан задатак модерних библиотека је да успеју да се оријентишу у измењеној средини и да предузму одговарајуће мере у том процесу прилагођавања, а све у циљу позитивних промена у локалним заједницама.

Литература и извори:

1. Александрова, Красимира. *Управление на обществена библиотека в информационна среда: Успешни практики и перспективи в България*. Софија: За буквите – О писменех, 2013.
2. Българска библиотечно-информационна асоциация – ББИА. www.lib.bg/ (преузето 12. 1. 2016).
3. Драмбозов, Георги. *Не тасне българският дух в чужбина*. <http://old.duma.bg/2006/0906/090906/kultura/cul-5.html> (преузето 12. 2. 2016).
4. Министерство на културата на Република България. mc.government.bg (преузето 4. 1. 2016).
5. Национална Библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ – НБКМ. www.nationallibrary.bg (преузето 10. 1. 2016).

Александрова К. „Јавне библиотеке у Бугарској“, 51–56

6. Стандарт за библиотечно информационо обслужване, http://mc.government.bg/images/Site/Standart_biblio.pdf (преузето 08.03.2016)
7. „Закон за лицата и семејството“. <http://lex.bg/laws/ldoc/2121624577> (преузето 12. 2. 2016).
8. „Закон за народните читалища“. <http://lex.bg/laws/ldoc/2133897729> (преузето 12. 2. 2016).
9. „Закон за обществените библиотеки“. <http://www.lex.bg/laws/ldoc/2135636021> (преузето 10. 1. 2016).

Public Libraries in Bulgaria

Abstract

This article presents Bulgarian library infrastructure which is well developed and provides library and information services on a territorial basis. It also shows the legal framework which regulates activities of the public libraries network, as well as the specific nature of different types of public libraries, the National Library *Saints Cyril and Methodius* in the first place, and then regional, municipal and libraries of community centers. The public community centers have historically been identified as a typical Bulgarian model, which has its positive social reflection in the modern information society as well.

Keywords:

Bulgaria, public libraries, regional libraries, municipal libraries, libraries of community centers, functions

Обществените библиотеки в България

Резюме

В статијата е представена българската библиотечна инфраструктура, која осигурува библиотечно информационо обслужвање на териториален и отраслов принцип. Направена е карактеристика на нормативната база, регламентирајќа дејноста на мрежата од општествени библиотеки. Диференцирано са изведени спецификите на видовите општествени библиотеки, како на право место е Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методиј“, следвана од регионалните, општинските и читалишните библиотеки. Народните читалища, са откриени во исторически план како типично български модел, којто има своите позитивни општествени рефлексии и во современото информационо општество.

Клучови думи:

България, публични библиотеки, регионални библиотеки, општински библиотеки, читалишни библиотеки, функции

Превод са бугарског
Елизабета Георгиев

Примљено: 30. јануара 2016.
Исправке рукописа: 12. фебруара 2016.
Прихваћено за објављивање: 26. фебруара 2016.

Бугарска, јавне библиотеке, регионалне библиотеке, општинске библиотеке, читалишта, функције by [Красимира Александрова](#) is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](#).